

PAPER DETAILS

TITLE: Kur'ân-i Kerim Egitim ve Öğretiminde Mükâfat ve Ceza

AUTHORS: Halil Ibrahim ÖNDER

PAGES: 121-146

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2437929>

ilahiyat akademi

Sayı: 15, 2022, ss. 121-146

Issue: 15, 2022, pp. 121-146

Kur'ân-ı Kerim Eğitim ve Öğretiminde Mükâfat ve Ceza

Reward and Punishment in Education and Teaching of the Qur'ân

Halil İbrahim Önder

Dr. Öğr. Gör., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi
Anabilim Dalı

Lect. Ph.D. Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Theology, Department of Qur'anic Recitation
Çanakkale/Türkiye

halili@comu.edu.tr, ORCID: [0000-0002-5473-198X](https://orcid.org/0000-0002-5473-198X), ROR ID: [05rsy8p09](https://ror.org/05rsy8p09)

Makale Bilgisi Article Information**Makale Türü Article Type**

Araştırma Makalesi Research Article

Geliş Tarihi Date Recieved

20 Mayıs 2022 20 May 2022

Kabul Tarihi Date Accepted

29 Haziran 2022 29 June 2022

Yayın Tarihi Date Published

30 Haziran 2022 30 June 2022

İntihal Plagiarism

Bu makale, Turnitin yazılımı ile taranmıştır.
İntihal tespit edilmemiştir.

This article has been scanned with Turnitin
software. No plagiarism detected.

Etik Beyan Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve
etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm
çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur
(Halil İbrahim Önder).

It is declared that scientific and ethical principles
have been followed while carrying out and
writing this study and that all the sources used
have been properly cited (Halil İbrahim Önder).

CC BY-NC 4.0 lisansı ile lisanslanmıştır. Licensed under CC BY-NC 4.0 license.

Atıf/ Cite as

Önder, Halil İbrahim. "Kur'ân-ı Kerim Eğitim ve Öğretiminde Mükâfat ve Ceza". *İlahiyat Akademi* 15 (Haziran 2022), 121-146. Doi: [10.52886/ilak.1119019](https://doi.org/10.52886/ilak.1119019)

Özet

Eğitim ve öğretimde başarı için doğru bir süreç yönetimi, bunun için ise okul idaresi, öğrenci, veli, müfredat gibi birçok bileşenin uyum ve ahenk içinde çalışması gerekmektedir. Bu bileşenler içinde disiplin uygulamalarının dolayısıyla mükâfat ve cezanın da yeri vardır. Günümüzde öğrencilerin alışkanlıklarından öğrenme biçimlerine kadar birçok hususun değişmesi ve ebeveyn otoritesinin zayıflaması gibi nedenlerle teşvik edici ya da caydırıcı müeyyidelere ihtiyaç daha da artmaktadır. Eğitimde motivasyon amacıyla daima yer verilen mükâfat ve cezaya suçluların cezalandırılması ve başarılı insanların takdir edilmesi gibi yollarla hayatın birçok alanında da yer verildiği görülmektedir. Hatta Kur'ân-ı Kerim'de insanların iki cihan saadetini temin maksadıyla ortaya konan emir ve yasaklara riayet edip etmemenin sonucu olarak sunulan cennet ve nimetleriyle cehennem ile azabı da mükâfat ve ceza kapsamında değerlendirilebilir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kur'ân okumaya ve onu öğrenip öğretmeye yönelik hadis-i şerifleri de Kur'ân-ı Kerim eğitim ve öğretiminde takdir ve teşvikin yerini hatırlatması bakımından dikkate değerdir.

Eğitimde övgü dolu sözlerle talebeyi takdir ve teşvik etmenin gereğine vurgu yapan klasik eğitimci ve düşünürlerimiz, çocuğun terbiyesi ve başarısı için takdir kadar cezaya da yer verilmesine işaret etmişlerdir. Osmanlı döneminde bazı talimatname ve yönetmeliklere yansıyan mükâfat ve ceza uygulamalarına günümüz disiplin yönetmeliklerinde de yer vermeye devam edilmektedir. Genel olarak bütün anlamlarıyla mükâfatın eğitim- öğretim sürecini daha güzel ve verimli kılacağı cezanın ise bu verimi düşüreceği dolayısıyla söz konusu süreç bakımından mükâfatın kullanımının önemli ve değerli olduğu ancak ceza kullanımı noktasında çok dikkatli olunması gerektiği ifade edilebilir. Böyle olmakla birlikte teoriden uygulamaya, kişiden kişiye değişkenlik arz eden bu hususta herkesin üzerinde ittifak ettiği bir kuramdan söz etmek zordur. Zira en yaygın görüşlerden biri olan ödülün motivasyonu artırdığı kanaatinin aksini iddia edenler de vardır.

Tarihte eğitimin diğer türlerinde olduğu gibi Kur'ân eğitiminde de birçok farklı teşvik edici araca ve cezâ müeyyideye baş vurulmuştur. Öğretici ve öğrencinin aktif bir şekilde katılımını gerektiren, dolayısıyla hoca-talebe iletişiminin çok ön plana çıktığı bir ders olarak Kur'ân-ı Kerim dersi, belli bir disiplin anlayışına ihtiyaç duymaktadır. Bu disiplin anlayışı içinde mükâfata özellikle takdir ve teşvik dolu sözlerle yer vermenin ayrı bir değeri vardır. Ancak ister psikolojik ister fiziki her türüyle cezanın kullanımı ise çok daha hassas olmayı gerektirmektedir. Özellikle insan onurunu zedeleyen ve muhatabın Kur'ân'a ve dine karşı olumsuz duygular beslemesine sebep olan cezalardan uzak durmak gerektiği izahtan varestedir. Müslümanlar için öğrenilmesi zorunlu olan kutsal kitabın öğretim süreçlerinin ayrıntıları içinde önemli bir yer tutan mükâfat ve ceza bahsinin ele alınacağı bu makalede öncelikle meselenin mahiyeti ortaya konularak bazı görüşler değerlendirilecek daha sonra konunun durumu Kur'ân eğitim ve öğretim süreçleri açısından ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân-ı Kerim, Disiplin, Mükâfat, Ceza, Öğretim Süreci.

Abstract

A correct process management which requires working many components, such as school administration, students, parents, and curriculum, in harmony and concord for success in education and training is needed. Disciplinary practices, therefore, such as reward and punishment also have a role among these components. Today, the need for encouraging or deterrent sanctions is increasing due to causes such as the weakening of parental authority and the change in many issues from the habits to the learning styles of the students. It is seen that rewards and punishments, which are always included in education for motivation, are also included in many areas of life, such as punishing criminals and appreciating successful people. In fact, Paradise and its blessings, Hell and torment, which are presented as a result of whether obeying the orders or not and prohibitions set forth in the Qur'ân with the aim of ensuring the happiness of the two worlds, can be evaluated within the scope of reward and punishment. The hadiths of the Prophet Mohammad (pbuh) aimed at reading the Qur'ân and learning and teaching it are also noteworthy in that they remind us of the place of appreciation and encouragement in the education and training of the Holy Qur'ân.

Our classical educators and thinkers, who emphasized the need to appreciate and encourage students by means of words full of praise in education, pointed out that punishment should be included as well as appreciation for the education and success of the child. Reward and punishment practices, which were reflected in some instructions and regulations during the Ottoman era, are still included in today's disciplinary regulations. In general, it can be stated that the reward with all its meanings will make the education process much better and efficient, and the punishment will reduce this efficiency, so the use of the reward is important and valuable in terms of the process in question, but it can be said that one should be very careful about the use of punishment. However, it is difficult to talk about a theory on which everyone agrees on this issue, which varies from theory to practice and from person to person. There are also those who argue against the belief that rewards increase motivation, which is one of the most common views.

As in other types of education in history, many different incentive tools and penal sanctions have been used in the education of the Qur'ân. As a course that requires the active participation of the teacher and the student and in which the teacher-student communication comes to the forefront, the Qur'ân course requires a certain understanding of discipline. Within this understanding of discipline, including rewards, especially words of appreciation and encouragement, has a special value. However, the use of punishment in all its forms, whether psychological or physical, requires much more sensitivity. It is self-evident that it is necessary to stay away from punishments that harm human dignity and cause the interested person to have negative feelings towards religion. In this article, the subject of reward and punishment, which has an important place in the details of the teaching processes of the holy book, which is obligatory for Muslims to learn, is discussed. Firstly, the nature of the issue will be revealed, and some opinions will be evaluated. Then, the situation of the issue will be discussed in terms of the Qur'ân education and training processes.

Keywords: The Holy Qur'ân, Discipline, Reward, Punishment, Teaching Process.

Giriş

Eğitim-öğretim faaliyetleri sonucunda başarıya ulaşılabilmesi için sürecin doğru bir şekilde yönetilmesi ve yürütülmesi gerekmektedir. Bu uzun süreçte başarılı olmak idareden hocaya, öğrenciden veliye, okuldan müfredata, zamandan teçhizata kadar birçok bileşenin uyumuna bağlıdır. Bu bileşenler içinde disiplin uygulamalarının dolayısıyla mükâfat ve cezanın olumlu veya olumsuz etkilerinin olduğu bir gerçektir. Günümüzde televizyon ve reklam sektörüyle¹ internet ve sosyal medya gibi mecraların olumsuz etkileri sonucunda çocukların alışkanlıklarının değişmesi ve anne baba otoritesinin de günden güne zayıflaması² hatta okulların ve ilgili kurumların bile söz konusu yönelim karşısında çaresiz kalması³ sınıf ve okul disiplini konusunda caydırıcı müeyyidelere ihtiyacı artırmaktadır.

İnsanlığa rehber ve öğüt olmak üzere Yüce Allah tarafından indirilen Kur'ân-ı Kerim'in eğitim ve öğretiminin de önemine binaen bazı usûl ve kaideler çerçevesinde yürütülmesi gerekmektedir. Örneğin fem-i muhsin⁴ bir öğreticinin olmadığı bir vasatta sağlıklı bir öğretimin gerçekleşebilmesi mümkün değildir. Özellikle kurumsal bir çatı altında belli sınıf ortamında gerçekleştirilecek bir dersten söz edildiğinde asgari düzeyde de olsa bir disiplinin sağlanabilmesi orada gerçekleşecek eğitim öğretim faaliyeti için bir zorunluluktur. Araştırmalarda gerek Yaz Kur'ân kursları gerekse bütün Kur'ân kurslarında öğrenci motivasyonuna olumsuz anlamda etki eden faktörler içinde talebelerin moralini artıracak ödüllendirme noktasında yetersizlik ve disiplin sıkıntılarına da yer verilmiştir.⁵ Söz konusu disiplin anlayışı çerçevesinde eğitimde mükâfat ve cezanın yeri olduğu ya da olmadığı tartışılabilir. Bu tartışma Kur'ân-ı Kerim eğitim ve öğretiminde meselenin dini bir mahiyet arz etmesi sebebiyle daha da derinleşecektir.

Öğrencinin akademik performansının artması veya düşmesinin şüphesiz birçok sebepleri olabilir. Mükâfat ve cezanın bu artma veya düşüşteki payı da dikkate değerdir. Ancak her hâlükârda eğitim sistemi içinde akademik performansı artırmaya yönelik ödül ve teşvik unsurlarına yer verilmiştir. Eğitim öğretim süreçlerinin standardını artırma ve kalitesini yükseltme amacıyla başvurulabilecek

¹ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi* (Ankara: Pagem Akademi, 2018), 407.

² Kemal Sayar, *Yavaşla* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2015), 153-158.

³ Ziya Selçuk, *Gelişim ve Öğrenme* (Ankara: Nobel Yayınları, 2001), 119.

⁴ İslam tarihinde Kur'ân-ı Kerim'in eğitim ve öğretimini Hz. Peygamber'in ağzından öğrenilen aynı ölçüler ve telaffuz incelikleriyle devam ettiren hocalara muallim, mukrî, üstad gibi isimler verilmiştir. Ancak Kur'ân öğreticisinin kutsal metni güzel bir şekilde okuyup öğretme mertebesini belli etmek üzere fem-i muhsin isimlendirmesi daha çok yaygınlaşmıştır. Bk. Mehmet Ali Sarı, *Kur'ân-ı Kerim'i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları* (İstanbul: İFAV, 2013), 33.

⁵ Aybala Tuğba Uzuner, *Kız Kur'ân Kursları Olgusuna Sosyolojik Bir yaklaşım, Zeynel Abidin Kız Kur'ân Kursu örneği* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 88-89; Ahmet Ali Çanakçı, "Din Eğitiminde Motivasyon-Verimlilik Sorunu ve Çözüm Önerileri; Kur'ân Kursları Örneği", *Din Eğitiminde Motivasyon ve Verimlilik Sempozyumu*, ed. Mehmet Bahçekapılı (Balıkesir: Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2017), 61-62.

çarelerin belki de en yaygın olanları mükâfat ve ceza uygulamalarıdır. Ama mükâfat da ceza da nihayetinde dış motivasyon unsurlarındandır. Sürekli somut ödül ve ceza baskısı gibi dış uyaranların etkisiyle yapılan faaliyetlerin uzun ömürlü ve kalıcı olmayacağı malumdur. Halbuki asıl olan öğrencinin herhangi bir dış desteğe ihtiyaç duymadan kendi özdenetimini yapma ve istenen davranışlara ulaşma noktasında bir irade geliştirmesidir. İşte mükâfat ve cezanın sonucunda bu hedefe ulaşılması halinde süreç anlamlı hale gelecektir. Dolayısıyla mükâfat ve ceza uygulamaları sonucunda öğrencinin kendi iradesini ortaya koyması ve bu anlamda bir yeterlik elde etmesi söz konusu değilse mükâfat ve ceza uygulamalarının sağlıklı bir şekilde işletilebildiğini söylemek zordur.

Kur'ân eğitimi ve öğretimi bakımından ise aynı hususların çok daha elzem olduğu ifade edilebilir. Zira öncelikle her Müslümanın Kur'ân-ı Kerim'i öğrenmesi gerekmekte ve bunun için de motivasyon unsuru olarak mükâfat ve ceza uygulamaları gündeme gelmektedir. Yukarıda zikri geçen bir öğrencinin herhangi bir dış desteğe ihtiyaç duymaksızın kendi özdenetimini yapıp istenen davranışı elde etme noktasındaki iradesi Kur'ân eğitim ve öğretimi için çok daha önemlidir. Zira bir müminden beklenen Kur'ân gibi herkesin öğrenmesi gereken Allah kelamının doğru bir şekilde herhangi bir dış uyaran olmaksızın okuma alışkanlığı kazanmasıdır. Dolayısıyla bu eğitimde, öğreticinin ister mükâfat ister ceza isterse başka unsurları kullansın, öğrenci üzerinde süreçten ve öğreticiden kaynaklanan kalıcı hasarlar bırakmadan kutsal kitabı sevdirecek öğretme idealinde olması zaruridir.

Konu hakkındaki tartışmalar hep canlılığını muhafaza etmekte, zamanla literatüre yeni kuram ve anlayışlar eklenmektedir. Bu tartışmalara rağmen mükâfat ve ceza, ilgili yönetmeliklerde en önemlisi de uygulamada eğitim-öğretim sürecinin disiplin anlayışına paralel olarak az veya çok yer almaya devam etmektedir. Peki Kur'ân-ı Kerim eğitim ve öğretiminde mükâfat ve ceza kullanılmış mıdır ya da kullanılmalı mıdır? Bu makalede bu soruların cevabı aranacak ve mükâfat ile cezanın Kur'ân eğitim ve öğretimindeki yeri değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

1. Mükâfat ve Cezanın Mahiyeti

Kelime itibarıyla yapılan bir iyiliğe aynısıyla veya daha fazlasıyla karşılık vermek⁶ anlamındaki mükâfat, eğitimde öğrencinin başarısının devamını ve söz konusu davranışın tekrarını temin etmek için takdir ve tebrik⁷, cezbedici bir nesne veya olay⁸ türünden karşılıklara verilen isimdir. Gelişim evrelerinin hemen hepsinde insanın, takdir edilmeyi ve kabul edilmeyi beklediği, gerekli takdir ve desteği

⁶ Bk. Ali b. Muhammed b. Ali Cürânî, *Kitâbü't-tarîfât*, thk. İbrahim el-İbyârî (Kahire: Dâru'r-Rayyân li't-Türâs, ts.), 292.

⁷ Mehmet Emin Ay, "Kur'ân Öğretiminde Mükâfat ve Ceza", *Kur'ân Kurslarında Eğitim Öğretim ve Verimlilik* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2000), 107.

⁸ Anita Woolfolk, *Eğitim Psikolojisi*, çev. Duygu Özen (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2015), 760.

gördüğünde kendine olan öz saygısı, dolayısıyla da daha fazla çalışma ve başarılı olma isteğinin arttığı, aksi durumda ise yetersizlik hissiyle dolarak başarı duygularının söndüğü bilinmektedir. Yüksek not vermek, öğrenciyi övmek, ona gülümseyip aferin demek gibi karşılıklı ifade eden olumlu pekiştireçler de mükâfatla eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Bu manadaki ödüllendirmenin doğru davranışı hemen takip etmesi, öğrencilerin ihtiyaçları ve sosyal çevrelerine göre belirlenmesi, çok sık ve yersiz kullanılmaması ve istenen davranışlar öğrenildikçe azaltılması gerekmektedir.⁹ Eğitimde takdir ve tebrik etmenin, onurlandırmanın, farklı tarz ve biçimlerle olumlu pekiştireç olarak övgüler kullanmanın önemi eğitimciler tarafından daima vurgulanmaktadır. Nitekim Mevlânâ (öl. 1273) peygamberlerin tebliğ faaliyetlerindeki üslubunu tıpkı öğretmenlerin yazı taliminde bütün kusurlarına rağmen talebeyi önce övmesi daha sonra yanlışlarını uygun üslupla düzeltmelerine benzetmiştir.¹⁰ Yakın zamanda yapılan araştırmalarda da sözel-duygusal ödül türü anlamındaki bu sözlü ödüllerin öğrencilerin ders çalışma sürelerini uzattığı, akademik erteleme alışkanlıklarını bertaraf ettiği ve başarısını artırdığı ortaya konulmuştur.¹¹

İstenmeyen bir davranışı ortadan kaldırmak için verilen nahoş uyarıcıya denilen ceza ise genel olarak eğitim ve öğretimde tartışmalı olup sonuçları itibariyle birbiriyle çelişen birçok araştırmaya konu olmuştur.¹² Eğitimde cezanın verilip verilmemesi kadar cezanın mahiyeti, şekli vs. her biri ayrı tartışmalı konulardır. Bazı eğitimciler eğitimde ceza olmayacağını savunurken bazıları da dayak ve insanı aşağılayan ceza şekline karşı çıkmışlardır. Ceza ile olumsuz pekiştirme genellikle karıştırılmaktadır. Ancak olumlu veya olumsuz pekiştirmeler davranışların güçlendirilmesine ceza ise bastırılıp azaltılmasına yöneliktir. Olumsuz pekiştirmede istenilen davranış gerçekleştiğinde olumsuz durum sona ermekte olup bu durum biraz da öğrenci kontrolündedir. Örneğin sınıf dağınıklığını toplamadan teneffüse çıkmasına izin verilmeyen öğrencilere, sınıfı topladıkları takdirde izin verilerek pekiştirme yapılır. Ceza ise olaydan sonra gerçekleşir ve öğrencinin kontrolü çoğu zaman mümkün değildir. Bir davranışın ceza ile neticelenmesi tekrarlanma olasılığını azaltırken bu sonucun ceza olarak isimlendirilmesi ortaya çıkan etki sebebiyledir. Her olayın her bireyde aynı sonucu vermemesi sebebiyle de ceza algıları birbirinden çok farklı olabilmektedir. Eğitim süreçlerinde gerekli durumlarda ve belli şartlarla ceza kullanılabilirse de cezadan daha çok olumsuz pekiştireçlerin kullanılmasının daha doğru olacağı ifade edilmektedir.¹³

⁹ Bk. Selçuk, *Gelişim ve Öğrenme*, 59-60, 139-153, 213; Woolfolk, *Eğitim Psikolojisi*, 426-432.

¹⁰ Bk. Celaleddin Rûmî Mevlânâ, *Fihî Mâ Fih*, çev. Cemal Aydın (İstanbul: Sûfi Kitap, 2015), 201-202.

¹¹ Cemal Karadaş, *Ana-babaların Kullandıkları Ödül-Ceza Yöntemlerinin Çocukların Akademik Başarısı Üzerindeki Etkisi: Akademik Ertelleme ve Ders Çalışma Sürecinin Aracılık Rolü* (Malatya: İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2020), 106.

¹² Selçuk, *Gelişim ve Öğrenme*, 143.

¹³ Bk. Woolfolk, *Eğitim Psikolojisi*, 428-449.

İnsanı güdüleyen ve yaptığı işe teşvik eden birçok unsur vardır. Ödül de bunlardan biridir. Hatta takdir ve teşvik edici onaylama ifadeleri de ödül anlamında değerlendirilmektedir. Yerinde, zamanında ve dozajında kullanılan takdir ve teşvik edici sözlerin öğrenci üzerinde başarı ve performans artması anlamında gözle görülür etkilere sahip olduğu söylenebilir. Takdir ve teşvik edici sözlerin yerini azarlama ve aşağılama gibi davranışların alması durumunda ise öğrencide başarıyı elde etme ve istenen davranışı uygulama noktasında isteksizlik oluşacaktır. Ancak ödülün de cezanın da dikkatli bir şekilde kullanılması elzemdir. Cezanın olumsuz etkileri yanında ödülün de davranışların yerleştirilmesi amacıyla kullanılması halinde etkisinin olmayacağını üstelik sorumluluk almayı engelleyerek bağımlılık yapacağını ifade edenler vardır. Hatta istenilen davranışların ödülle yaptırılması muhataba iyi davranışın sonucunda karşılık beklemesi şeklinde bir yanlış ileti verilmesine sebep olacağı da dile getirilmektedir. Takdir edici sözlerin de “çok güzel oldu”, “afarin” demek yerine “sen bu işi çözdün, hadi şu örneği de uygula bakalım” şeklindeki ifadesi daha yerinde olacaktır. Zira övgü ifadelerinin gereğinden fazla olması ve yerli yerinde kullanılmaması halinde şeker etkisi yapıp davranış için daima övgü beklentisine girilmesi söz konusu olabilir.¹⁴ Ancak yine de bütün bunlar ve etkileri kişiden kişiye değişkenlik arz etmekte ve bu vesileyle de farklı araştırmalara konu olmaktadır. Tamamıyla herkesin üzerinde ittifak ettiği bir kuramdan söz etmek zordur. Ödül ve ceza konusundaki farklı kuramlar ve yapılan araştırmalarla her kuramın kendini destekleyici verilere ulaşması, kişiden kişiye değişen karakter özelliklerindendir. Zira aynı uyarının herkes için aynı etkiyi yapması mümkün olmayacağı gibi aynı motivasyon aracının da herkeste aynı etkiyi vermesi düşünülemez.

İnsanın öğrenme kabiliyeti, bir sebep veya uyarı ile daha aktif hale gelmektedir. Bu uyarının kuvveti ölçüsünce öğrenmenin kolaylaşması ve kalıcı hale gelmesi de söz konusudur. Bu uyarılardan olan mükâfat ve cezadan hangisinin öğrenmeyi daha çok kolaylaştıracağını bilmek tam olarak mümkün değildir. Genel olarak mükâfatın cezadan; takdir ve teşvik dolu sözlerin ise azarlamaktan daha iyi sonuçlar vereceğini kabul etmekle birlikte gerekli durum ve şartlarda mükâfatın da cezanın da yerine göre kullanılması sadece birinin kullanılmasından daha iyi sonuç vereceği ifade edilebilir.¹⁵ Aslında eğitimin temel amacının, bütün bu süreçlerin sonucunda kontrolü ele alıp hedefler koyabilme, kendini eğitip öz yönetimini gerçekleştirme gibi yollarla insanın bizzat kendisini pekiştirebilmeyi öğrenmesi¹⁶

¹⁴ Marwin Marshall, *Ödül Yok Ceza Yok Bu Nasıl Disiplin*, çev. Emel Aksay (İstanbul: Sistem Yayıncılık, 2009), 62,63,229,273.

¹⁵ Bk. Nurettin Topçu, *Psikoloji*, haz. Ezel Elverdi-İsmail Kara (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012), 149; Yapılan bir araştırmada mükâfatın olumsuz etkisi katılımcıların hiçbir tarafından dile getirilmemiş cezanın ise olumlu olumsuz etkilerinden söz edilmiştir. Bk. İrade Hümbetova, “Dini Tutum ve Davranışların Oluşumunda Mükâfat ve Cezanın Etkisi”, *II. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı IV* (İstanbul: İlem İlmî Etüdler Derneği, 2013), 1077-1094.

¹⁶ Woolfolk, *Eğitim Psikolojisi*, 466.

olduğuna göre mükâfat ve cezanın da bu hedefi köreltici şekilde değil öğrenciyi bu hedefe götürücü şekliyle kullanılması gerekmektedir.

Mükâfat ve ceza, eğitim süreçleri yanında hayatın birçok noktasında da kullanılmaktadır. Suçluların cezalandırılmadığı, başarılı insanların taltif edilmediği bir toplumda huzurdan ve adaletten bahsedilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla bu iki olgunun kullanımının toplum hayatı bakımından da elzem olduğu anlaşılmaktadır. Hatta Kur'ân-ı Kerim'de insanların iki cihan saadetinin teminine yönelik kurallara yer verilmesi, bazı emir ve yasaklar konulması, uyarılar yapılarak bunlara itaat edenler için cennet ve içindeki nimetler hatta Allah'ın rızasının ödül olarak vadedilmesi, uymayanların ise korkutulması, cehennem ve içindeki nice korkunç hadiselerle tehdit edilmeleri de mükâfat ve ceza kapsamında değerlendirilebilir.¹⁷

Kur'ân-ı Kerim eğitim ve öğretimi açısından özellikle takdir ve teşvik sadedinde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu çabaya verdiği değer ve bu manadaki hadis-i şeriflerin Müslümanlar üzerindeki etkisi de dile getirilebilir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de en güzel söz¹⁸ olarak tavsif edilen Allah kelamı, Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından sözü en hayırlısı¹⁹ olarak anılmıştır. "*Sizin en hayırlınız Kur'ân'ı öğrenen ve öğretenidir*"²⁰ hadis-i şerifiyle de onu öğrenip öğretenlere büyük bir şeref verilmiştir. Müjdeleyici ve uyarıcı vasıflarıyla²¹ ilk hafız ve Kur'ân'ın ilk muallimi Hz. Peygamber'den (s.a.v.) Kur'ân'ı okuma, ezberleme, öğrenme ve öğretme noktalarında birçok teşvik edici hadis-i şerifler nakledilmiştir. Bu manada Kur'ân'ın her bir harfini öğrenmenin ve okumanın ayrı ayrı sevap olduğu²², Kur'ân'ı güzel okuyanların meleklerle beraber olduğu, hatta onu zorlukla okumaya çalışana iki kat sevap verileceği²³ dikkat çekicidir. Yine Hz. Peygamber (s.a.v.), Kur'ân'ı güzel sesiyle güzel okuyan sahabe-i kiramı takdir edip bizzat dinlemiş²⁴ ayrıca ümmetinden böyle kimseler var ettiği için Allah'a şükretmiştir.²⁵ Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kur'ân-

¹⁷ Geniş bilgi için bk. Mehmet Emin Ay, "Kur'ân-ı Kerim'de Disiplin, Mükâfat ve Ceza Kavramları", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/4 (1992), 249-257.

¹⁸ ez-Zümer 39/23

¹⁹ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî Ahmed b. Hanbel, *Müsned el-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnaût (Kâhire: Müessesetü Kurtuba, 1955), 3/371; Ebû'l-Hüseyin b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki (Kahire: Dâru İhyâ'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1991), "Cuma", 43 (867).

²⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/58; Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki - Muhibbuddin el-Hatip (Kahire: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1980), "Buhârî, "Fedâilü'l-Kur'ân", 21.

²¹ Bk. el-Ahzâb 33/45, el-Fetih 48/8.

²² Ebû İsa Muhammed b. Sevre es-Sülemi et-Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Beşşâr Avvâd Maruf (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslami, 1996), "Fedâilü'l-Kur'ân", 16.

²³ Buhârî, "Tefsir", 80; Tirmizî, "Fedâilü'l-Kur'ân", 13.

²⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/380; Buhârî, "Tefsir", 83; Müslim, "Salâtü'l-müsâfirîn", 248.; Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd, *Sünen-i Ebî Dâvûd*, thk. Şuayb el-Arnaût - Muhammed Kâmil Karabellî (Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), "İlim", 13.

²⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni İbn Mâce, *Sünen-i İbn-i Mâce* (Kahire: Dâru İhyâ'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1953), "Kitâbu İkâmeti's-Salât", 176.

1 Kerim tilavetiyle ilgili bu teşviklerine Ebû Musa el-Eş'arî için "*Ey Ebû Musa, sana Dâvûd'un mizmarlarından bir mizmar verilmiş*"²⁶ diyerek takdir etmesi örnek verilebilir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu yüreklendirici ifadeleri dolayısıyladır ki asr-ı saadetten bu yana Kur'ân-ı Kerim eğitim ve öğretimine ayrı bir hassasiyet gösterilmiş ve söz konusu müjde, taltif ve teşviklerin tezahürü bütün Müslüman topluluklar üzerinde daima tebarüz etmiştir.

2. Mükâfat ve Ceza ile İlgili Bazı Görüşler

Klasik eğitimci ve düşünürlerimizden birçoğu öğretim esnasında verilen cezanın talebeler ve özellikle çocuklar üzerindeki zararlarına değinerek baskı ve şiddetin çocuğun ezilmesine, nefsinin daralmasına, hevesinin yok olmasına, tembelliğe ve insani vasıflarının bozulmasına yol açacağını bildirerek cezanın çocuk üzerindeki zararına vurgu yapmışlardır.²⁷ Çocuğun hatalarının uygun şekilde uyarıyla düzeltilmesi, düzelme olmazsa azarlanması, en son çare olarak da dövülmesi gerektiğini kabul eden düşünürler de vardır. Bunun için de öğretmenin çocuğa küstahlık yaptıracak kadar yumuşak ve korkup kaçırarak kadar sert davranmaması önerilmiştir. Okula yeni başlayan talebelerin "*aferin*", "*ne güzel*" gibi sözlerle alıştırılması, okula alışınca ise artık yumuşak davranılmaması ve büyüyünce sıkıntı çekmemesi için nazlı yetiştirilmeyip terbiye için disiplin uygulanması da dile getirilen görüşlerdendir.²⁸

Bazı hadisler naklederek öğrencilere sert ve kaba davranan öğretmenleri kınayan İbn Sahnûn (öl. 870) öğrencinin menfaatine olan durumlarda hocanın ceza verebileceğini ancak bunun özellikle Kur'ân öğretiminde üç defa vurmayla sınırlı olması gerektiğini, fazla oyun oynama ve tembellik gibi durumlarda velinin de izniyle bu vurma miktarının 10'a kadar çıkabileceğini beyan etmektedir.²⁹

Yahyâ b. Adî (öl. 975) insanın onurlandırılmayı ve övülmeyi, güzel sözlerle methedilmeyi sevdiğini dolayısıyla övgü ve takdirin çocuk ve gençleri, elde etmeleri gereken faziletleri kazanmaları noktasında teşvik edeceğini dile getirmektedir. Çocukta var olan bir güzelliğin methedilmesinin onun söz konusu davranışı çoğaltmasına vesile olacağını beyan etmektedir.³⁰

Öğretmenin öğrencilere karşı asık suratlı değil şefkat ve merhametli olmasının gereğine vurgu yapan Kâbisî (öl. 1012) ise öğrencinin terbiye edilmesi amacıyla bazı

²⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/359; Buhârî, "*Fedâilü'l-Kur'ân*", 31; Müslim, "*Salâtü'l-müsâfirîn*", 235, 236.

²⁷ Bk. Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen el-Hadramî el-Mağribî et-Tûnisî İbn Haldun, *Mukaddime*, thk. Abdullah Muhammed ed-Derviş (Dimeşk: Dâru Ya'reb, 2004), 2/2/356.

²⁸ Farklı düşünürlerin görüşleri için bk. Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, 28, 114, 118, 145.

²⁹ Bk. Muhammed İbn Sahnûn, *Kitâbü âdâbü'l-muallimîn*, ed. Muhammed el-Arûsî el-Matvî (Tunus: Dâru'l-Kütübî's-Şarkıyye, 1972), 88-94.

³⁰ Yahya İbn Adî, *Tehzibü'l-ahlâk*, ed. İlhan Kutluer, çev. Harun Kuşlu (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013), 48.

hallerde surat asıp kızılabilene ya da dövülebileceğine hükmetmiştir. Ona göre öğretici tamamen nefret ettirecek tarzda asık suratlı olmaması gerektiği gibi laubali de olmamalıdır. Kâbisî, ceza konusunda çocuğun hemen dövülmemesine vurgu yaparak derslerdeki tembellik sebebiyle yapılan hatalardan dolayı önce bazı uyarılarda bulunmayı sonra bu uyarıyı daha sert bir şekilde azarlama yoluyla yapmayı önermektedir. Bunların da etkili olmadığı durumda çocuğun dövülmesini ama hak ettiğinin fazlasıyla mukabele edilmemesinin de altını çizmektedir. Öğretmenin, kızgın ve öfkeli haldeyken ceza vermemesine de değinen Kâbisî, dersten kaçmak, tembelliğe alışmak, arkadaşlarına eziyet gibi çocuğun üçten fazla vurulmayı gerektiren bir suçta bulunması halinde bunu velisinin iznine tabi olarak yapması gerektiğine de vurgu yapmıştır. Öğretici, izin aldıktan sonra ise 3'ten 10'a kadar hatta yerine ve çocuğun tahammülüne göre daha fazla da vurabilir. Terbiye ve disiplinin önemine özellikle vurgu yapan Kâbisî, mümkün mertebe çocukların birbirine dövdürülmesi şeklinde ceza verilmemesine ve sadece çocuğun haddi aşmayacağı bilindiğinde bunun uygulanabileceğine dikkat çekmiştir. Kâbisî, aynı şekilde dövmenin cahil ve merhametsiz öğretmen işi olduğunu beyan ederek çocuğun başına ve yüzüne vurulmamasını da tembih etmiş ve ayağa vurmanın en iyi yol olduğunu ifade etmiştir.³¹

İbn Sahnûn, Kâbisî gibi eğitimcilerin dövme ya da ceza vermenin 3 ile sınırlandırılmasına dair aktarılan görüşleri hakkında ilginç bir gerekçe öne sürülmektedir. Nitekim Süheylî (öl. 1185) Cebrâil'in (a.s.) ilk vahiy getirdiği anda Hz. Peygamber'i (s.a.v.) üç defa şiddetli bir şekilde sıkmasından buna dair bir çıkarım yaparak çocukların Kur'an eğitim ve öğretiminde üçten fazla vurulamayacağı sonucuna ulaşmıştır.³²

Osmanlı usûl-i cedîd hareketi içinde önemli bir yeri olan Selim Sâbit Efendi (öl. 1911), *Rehnümây-ı Muallimîn* isimli eserinin mükâfat ve ceza bahsinde öğrenciye çeşitli beklenti ve başarıları karşılığında mükâfat olmak üzere farklı renklerde basılıp verilecek âferin, tahsin, imtiyaz gibi varakalar belirlemiştir. O, ceza bahsinde ise tembih, nasihat ve uygun dille tekdir, sınıfta en aşağıya oturtmak, sınıf şubesinden ayrı bir ceza mahallinde derse çalıştırmak, ayakta bekletmek, teneffüs ve yemeklerde dershanede bekletmek ve velisine haber vermek suretiyle birkaç gün okuldan uzaklaştırmak gibi cezalar öngörmektedir. Ayrıca Sâbit Efendi, cezanın hemen değil öğretmenin öfkesi geçince uygulanmasını da tavsiye etmektedir.³³

İslam eğitimine dair çalışmasıyla bilinen Ahmed Çelebi ise İslam tarihi içinde övgü, teşvik etme ve maddi boyutlu mükâfatların hepsinin kullanıldığını, başarılı öğrencilerin hem maddi hem manevi mükâfatlarla ödüllendirildiğini ifade etmiştir.

³¹ Bk. Ebü'l-Hasen Ali el-Kâbisî, *er-Ris'âletü'l-müfesssıla li ahvâli'l-müteallimîn ve ahkâmî'l-muallimîn ve'l-müteallimîn*, thk. Ahmed Halid (Tunus: eş-Şeriketü 't-Tunisiyye li't-Tevzi, 1986), 127-130,134,170-174.

³² Bk. Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed el-Has'amî el-Mâlekî es-Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf fi şerhi's-sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*, thk. Mecdî b. Mansur b. Seyyid eş-Şûri (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 1/405.

³³ Bk. Selim Sâbit Efendi, *Rehnümây-ı Muallimîn* (İstanbul: Dârü't-Tibâati'l-Âmire, ts.), 33-39.

Manevi taltif için başarılı bir çocuğun güzel elbiselerle bir bineğe bindirilip konvoy halinde şehrin caddelerinde dolaştırılmasını örnek veren Çelebi, maddi ödül için ise bazı medreselerin vakfiyelerinde orada okuyana verilecek olan maddi bedelin çalışkanlığa göre artmasını örnek vermektedir. Ayrıca bazı kitapların ezberlenmesi karşılığında verilecek mükâfatlardan da bahsetmektedir. Ceza meselesinde ise Müslümanların şiddet kullanma ile zaruret halinde hafif şekilde cezalandırmayı birbirinden ayırdığını vurgulayan Çelebi, cezanın uygulandığına yönelik aktardığı tarihi verilerin sonunda bazı uyarılar yapmıştır. Buna göre o, 10 yaşından önceki çocuklarla yaşı ilerlemiş talebelerin dövülmesinin uygun olmadığını diğerlerinin dövülebileceğini ancak dayağa sık sık olmamak, terbiye edici ve merhametli olmak, başa ve yüze katiyen vurmamak kayıtlarıyla son çare olarak başvurulması gerektiğini belirtmiştir.³⁴

Klasik eğitimcilerin bazıları, yaban canavarlarının bile çubuk zoruyla eğitildiğinden yola çıkarak talebenin edepsizliği ve tembelliği durumunda onu ihmal etmeyip dövmek gerektiğine kanidir. Buna göre yeni gelen bir talebeye üç günlük süre boyunca dövme-sövme yapılmayıp iltifat edilmelidir. Daha sonra öğrencinin hafif ölçüde kulağı burulup terbiye edilmeye başlanmalı, kaçıp da geri geldiği takdirde falakaya yatırılmalıdır. Ancak çocuk bir harf ya da kelimeyi bilemedi diye hemen dövülmemelidir.³⁵ Bütün bu aktarımlar geleneksel disiplin anlayışında mükâfat ve cezanın önemli bir yeri olduğunu hatta dayağın da bir seçenek olarak var olduğunu göstermektedir.

Günümüz eğitimcilerinden Ziya Selçuk ise cezanın, eğitimin temel hedefinin aksine yeni davranışı öğretmeyi değil eski davranışı bastırmayı sağladığını, öğrencileri inatlaşmaya, saldırganlaşmaya sürüklediğini ancak hiçbir cezanın kullanılmayacağını öngörmenin ise biraz ütöpik olacağını belirtmiştir. Ayrıca Selçuk, cezanın olağandışı ve uç vakalarda haklı görülebileceğini ifade ederek kullanılan cezanın da zararsız, etkili ve bilgilendirici olması gerektiğini hatta eğitimcilerin cezadan ziyade esas olarak daha çok olumlu pekiştirmeyi kullanmalarının gereğine vurgu yapmıştır.³⁶

Bu görüşlerin yanında son yıllarda mükâfat ve ceza ile ilgili farklı anlayışlar da dikkat çekmekte ve mükâfat ile cezanın eğitim süreçlerinde kullanılmasının olumsuz sonuçları üzerinde durulmaktadır. Tamamıyla herkes tarafından kabul edilen bir motivasyon kuramı yoktur. Farklı kuramlardan ilkinde göre dışsal motivasyon araçlarından biri olan ödülün motivasyonu artırdığı savunulmaktadır. Ödüllerin içsel motivasyonu düşürmediği aksine artırdığı dolayısıyla motive edici

³⁴ Bk. Ahmed Çelebi, *İslam'da Eğitim Öğretim Tarihi*, çev. Ali Yardım (İstanbul: Damla Yayınevi, 2013), 217-222.

³⁵ Necdet Sakaoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003), 13; Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, 119-122.

³⁶ Selçuk, *Gelişim ve Öğrenme*, 143-144.

olduğu yapılan son araştırmalarda da gösterilmiştir.³⁷ Bir başka görüşe göre ise ödülle birlikte içsel motivasyonun önemsiz hale gelerek ya da ötelenerek düşeceği belirtilmektedir. İçsel motivasyonun somut ödüllerle düşeceği, olumlu geri bildirim anlamındaki sözlü ödüllerle artacağı şeklindeki anlayışın sahipleri daha sonra öz kararlılık kuramını geliştirmişlerdir. Bu kurama göre ödülün özerkliği destekleyici biçimde verilmesi halinde içsel motivasyona zarar vermeyeceği hatta bazen bu motivasyonu artıracak ifade edilmektedir.³⁸

Bu kuramlar mükâfat ve ceza bahsinde farklı görüş ve uygulamaların mevcudiyetini gösterdiği kadar ceza noktasındaki hassasiyetin, pozitif bir olgu olarak görünmesine rağmen mükâfat konusunda da gösterilmesi gerektiğini hatırlatmaktadır. Öğrencilere ödül olarak verilen karşılığın bir tür ceza olduğuna ve sınıf içinde bir öğrencinin ödüllendirilirken bu davranışın diğerleri için ceza anlamına gelebileceğine dair görüşler³⁹, ödül ve şekliyle ilgili birçok noktada hassas olmayı gerektirmektedir.

3. Yönetmelik ve Talimatlara Göre Mükâfat ve Ceza

Öğrencilerin çalışkanlıkları ya da iyi hal ve hareketlerinin bir ödüle konu olması fikri, eskiden beri var olan bir düşüncedir. Nitekim Osmanlı 1847 Talimatnamesinde öğretmenlerin öncelikle çocukları yumuşaklıkla okula alıştırmalarının gereği vurgulanarak çalışkan ve edepli öğrencilere hem bu hallerinin devamı hem de diğer öğrencilerin onlardan görerek gayrete gelmesi için özel ilgi gösterilmesi istenmiştir. Bunun için de bazen bu talebelerin hocanın yanına oturtulması, onlara diğer öğrencilerden daha fazla övgü ve taltifte bulunulması, hatta başarılarının anne babalarıyla da paylaşılmaları önerilmiştir.⁴⁰

Taşra Mektepleri Rüşdiyesinin İdâre-i Dâhiliyelerine Mahsus Talimatta da ceza ve mükâfata dair benzer hususlar yer almakta, başarılı olanların ön mevkilere oturtulması, arkadaşları içinde taltif edilmesi, isimlerinin sınıflardaki başarı levhalarına celî yazıyla yazılması gibi ödüllerden bahsedilmektedir.⁴¹ Buna göre Osmanlı'da okullardaki Mükâfat sisteminin Aferin, Tahsin ve İmtiyaz varakaları ile

³⁷ Bk. Aras Doğan, *Dışsal Ödül Beklentisinin Öz Kararlılık Kuramı Çerçevesinde Motivasyona Etkisi: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 82-84.

³⁸ Söz konusu kuramlar ve ayrıntıları için bk. Doğan, *Dışsal Ödül Beklentisinin Öz Kararlılık Kuramı Çerçevesinde Motivasyona Etkisi*, 5,44-46.

³⁹ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Özgür Bolat, *Beni Ödülle Cezalandırma* (İstanbul: Doğan Kitap, 2016); Ayrıca bk. Woolfolk, *Eğitim Psikolojisi*, 470-471.

⁴⁰ Yahya Akyüz, "İlköğretimin Yenileşme Tarihinde Bir Adım: Nisan 1847 Talimatı", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 5/5 (1994), 1-47.

⁴¹ Bk. "Taşra Mektepleri Rüşdiyesinin İdâre-i Dâhiliyelerine Mahsus Tâlimat", *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umûmiye* (Dârü'l- Hilâfetil'-Aliyye: Matbaa-i Âmire, 1318), 195-208.

Levha-i iftihar ve Mükâfat isimli türlerden oluştuğu ve bu belgelerin her biri için öğrencilerden belli performanslar beklendiği görülmektedir.⁴²

Günümüz eğitim sistemi içinde de belli notlar karşılığında teşekkür ve takdir belgeleri oluşturulmaktadır. Nitekim Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Ödül ve Disiplin Yönetmeliğinde açıklanan davranış ve başarılar göre teşekkür, takdir ve onur belgesi takdim edileceği, bazı ödülleri tekrar alan öğrenciye sınıf iftihar listesinde yer verileceği belirtilmektedir.⁴³ Diyanet İşleri Başkanlığının 2012 yılında yayınlanan Kur'an eğitime yönelik yönergesinde, öğrencilerin ödüllendirilmesine de yer verilmiş ve ders açısından emsallerinden öne geçen ve davranışlarıyla da örnek olan talebelere yönergenin ekinde örneği takdim edilen teşekkür veya takdir belgesi verilebileceği, ayrıca hafızlık belgesi almaya hak kazanan talebelere merasimle *Onur Belgesi* verileceği belirtilmiştir. Hatta ödülün sadece talebeler için değil öğretmenler için de gerekli olması gerçeğinden hareketle, mezkûr yönergede, görevine bağlılık, eğitim-öğretim başarısı, teknolojik gelişmeleri takip, materyal geliştirme becerisi, mesleğinde uzmanlaşma, hafızlık müessesesini geliştirme gibi birçok kriterde başarı gösteren öğretmenlerin de *başarı belgesi* ile ödüllendirilmesine karar verilmiştir.⁴⁴

Yönetmelik ve talimatlarda ceza konusuna da yer verilmiştir. Osmanlı'da yaygın olarak falaka cezası uygulanmaktaysa da sıbyan mektepleriyle ilgili 1847 talimatnamesinde falakanın şeriatta yeri olmadığı vurgulanarak cezâî müeyyide için onun yerine geçecek bazı öneriler getirilmiştir. Bunlar, tembellik veya yaramazlık hallerinde hocanın somurtma, azarlama, arkadaşlarının yanında utanacak şekilde minderini uzaklaştırma, ayakta tutma ve ayakta dururken de boş bırakmayıp yardımcısı vasıtasıyla dersini tekrar ettirme, kulağını incitmeden çekme ve velisinin izniyle nazik bir biçimde dövme şeklindeki cezalardır.⁴⁵ Osmanlı'da daha sonra şekillenen yapısıyla okullardaki ceza sistemine göre yaramazlık, tembellik gibi farklı haller için ihtar ve tembih, tekdir, tevkif, alenen tekdir, ihbar ve şikâyet, ihrâc-ı muvakkat, ihrâc-ı kat'î gibi cezaların uygulanması kararlaştırılmıştır.⁴⁶

Günümüz eğitim sisteminde de belli disiplin cezaları öngörülmüştür. Nitekim Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Ödül ve Disiplin Yönetmeliği'nde, açıklanan davranışın niteliğine göre kınama, okuldan kısa süreli veya tasdikname ile uzaklaştırma ve örgün eğitim dışına çıkarma cezaları belirlenmiştir.⁴⁷ Yüksek Öğretim Kurumları Öğrenci Disiplin Yönetmeliği'nde ise davranışın niteliğine göre

⁴² Örnek için bk. "Dâru'l- Muallimât ile İhtiyat Kısımına Mahsus Talimat", *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umûmiye* (Dâru'l- Hilâfetil'-Aliyye: Matbaa-i Âmire, 1318), 322-323.

⁴³ Bk. "Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Ödül ve Disiplin Yönetmeliği", *Resmî Gazete* 26408 (19 Ocak 2007).

⁴⁴ "Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Eğitim ve Öğretimine Yönelik Kurslar ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönergesi (2012)" (Erişim 23 Haziran 2021).

⁴⁵ Akyüz, "İlköğretimin Yenleşme Tarihinde 1847 Talimatı".

⁴⁶ Örnek için bk. "Dâru'l- Muallimât ile İhtiyat Kısımına Mahsus Talimat".

⁴⁷ Bk. "Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Ödül ve Disiplin Yönetmeliği".

açıklanan kınama, uyarma, öğretim kurumundan bir ay, bir dönem veya iki dönemlik uzaklaştırma ya da kurumdan tamamen çıkarma cezaları disiplin cezası olarak belirlenmiş ve ayrıntılarına yer verilmiştir.⁴⁸ Kur'ân eğitiminin en önemli kurumları olan Kur'ân kurslarında da belli bir disiplin olabilmesi için cezalar belirlenmiştir. Nitekim 2012 yılı Kur'ân kursları yönergesinde detaylarıyla açıklanarak, yapılan ya da ihmal edilen bazı davranışlara, davranışın niteliğine göre, sırasıyla uyarma, kınama, kurstan kısa süreli uzaklaştırma ve kurstan ilişik kesme şeklinde disiplin cezaları öngörülmüştür. Ceza takdirinde ise özellikle 18 yaşından küçük olanların çocuk olduğu bilinciyle hareket edilmesi, öğretici ve veli görüşleri yanında çevre şartlarıyla yaş, cinsiyet ve kişisel özelliklerin dikkate alınması, öğrencinin kişiliğinin değil davranışın hedef alınmasına dikkat çekilmiştir.⁴⁹

Bu resmi müeyyide ve disiplin anlayışının yanında eskiden beri dayaağın bir eğitim aracı olarak görüldüğü ve talebenin hocaya “*eti benim, kemiği senin*” diyerek teslim edildiği⁵⁰, hocaların da çocukları tokatla, değnekle, falaka ile dövdükleri “*Hocanın vurduğu yerde gül biter*” anlayışının hâkim olduğu ve bazen rahlelerin üzerine “*öğretmenin cefası, babanın şefkatinden daha iyidir*” sözünün yazıldığı anlatılmaktadır.⁵¹ Ancak bu uygulamaların sadece Müslüman toplumlara ve Kur'ân eğitimine has bir olgu olmadığı, zamanın disiplin anlayışının bir gereği olduğu da hatırdan çıkarılmamalıdır. Nitekim eskiden Batıda da aynı cezaların olduğunu, dahası dayaktan sakat kalmış, sersemleşmiş nice çocukların varlığını Montaigne'nin *Denemeler*'inden öğreniyoruz ki o da ceza verilmemesini değil çocuklara verilecek cezanın ilaç gibi verilmesi gerektiğini ifade etmektedir.⁵²

4. Kur'ân-ı Kerim Eğitim ve Öğretiminde Mükâfat ve Ceza

Eğitimde motivasyon ve disiplin eksikliği sebebiyle oluşan başarısızlığı bertaraf ederek akademik başarının daha üst düzeye çıkarılması hedefi doğrultusunda mükâfat ve ceza sistemlerine daima başvurulmuştur. Öğrencilerin olumlu çaba ve davranışlarının ödüllendirilmesi, takdir edilme ihtiyaçlarının dikkate alınarak karşılanması⁵³ bütün eğitim süreçlerinde gerekli olduğu kadar Kur'ân eğitim ve öğretiminde de elzemdir. Nitekim aktarılan tarihi veriler ödül manasına gelebilecek pekiştireçlerin ve bütün yönleriyle bizzat ödülün eğitim kurumları tarafından gerekli görülerek kullanıldığını göstermektedir. ⁵⁴ Hatta daha önce zikri

⁴⁸ Bk. “Yüksek Öğretim Kurumları Öğrenci Disiplin Yönetmeliği”, *Resmî Gazete* 28388 (18 Ağustos 2012).

⁴⁹ Bk. “Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'ân Eğitim ve Öğretimine Yönelik Kurslar ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönergesi (2012)”.

⁵⁰ Bk. Hıfzırrahman R. Öymen - Mehmet Dağ, *İslam Eğitim Tarihi* (Ankara: Millî Eğitim Basımevi, 1974), 59.

⁵¹ Bk. Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, 91.

⁵² Bk. Montaigne, *Denemeler*, çev. Sabahattin Eyüboğlu (İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1999), 137-139.

⁵³ Selçuk, *Gelişim ve Öğrenme*, 220-225.

⁵⁴ Bk. Çelebi, *İslam'da Eğitim Öğretim Tarihi*, 217-222.

geçen Hz. Peygamber'in (s.a.v.) konu hakkındaki teşvikleri İslam tarihi boyunca Kur'an eğitim ve öğretimini sürdürenler için ayrı bir motivasyon kaynağı olmuştur.

Kur'an eğitim ve öğretiminde mükâfat hakkında öğrenciler üzerinde yapılan bir araştırmada, verilen mükâfatların öğrencilerin başarısı ve öğrenme hevesi üzerinde %90'a yakın etkisi olduğu ortaya çıkmıştır. Ancak buna rağmen aynı araştırmada öğreticilerin yarısının mükâfata yer vermediği, dolayısıyla öğreticiler tarafından ödülün teşvik ediciliğinin idrak edilemediği de görülmektedir.⁵⁵ Halbuki sadece öğreticinin takdiri öğrencinin de dinlemesine yönelik birçok dersin aksine Kur'an-ı Kerim dersleri hem öğrencinin hem öğreticinin aktif bir şekilde katılımını ve öğrencinin okuyuşu esnasında yaptığı hataların düzeltilmesini gerektirdiği için bu sürecin iyi bir şekilde yönetilmesine ve inşa edilmesine ihtiyaç duymaktadır. Bu da öğreticinin ödül manasına gelecek teşvik ve takdir sözlerini kullanımındaki maharet yanında sabır ve özveri gibi hususlarda iyi bir performans göstermesini gerektirmektedir.

Başarının artırılması adına ortaya konan ödüllerin ve öğreticinin uyguladığı takdir ve teşvik vesilelerinin her zaman ve zeminde işe yaraması mümkün değildir. Öğrencilerin motivasyonları, aile ve sosyal çevreleri, bakış açıları, alışkanlık ve beklentileri farklı olduğu için her uyarının her durumda çözüm olması da beklenmemelidir. Bu manada sadece ödül ile değil bazı müeyyideler koymak suretiyle, istenilen davranışların düzeltilmesi yoluna da gidilmiştir. Yukarıda zikri geçen tarihi verilerde, eğitimde cezanın da kullanıldığı görülmektedir.⁵⁶ Belirli bir disiplin doğrultusunda verilmeyen eğitim neticesinde istenilen verimi elde etmek mümkün değildir. Nitekim ilahiyat fakültesi öğrencileri arasında imam hatip lisesini bitirip geldiği halde tecvidi bilmeyen, harfleri mahrecinden çıkaramayan dolayısıyla da usûlüne göre Kur'an okumasını bilmeyen öğrencilerin bulunabilmesi⁵⁷ birçok sebep yanında müeyyide yokluğunun da bir göstergesi olsa gerektir. Zira orta öğretimde Kur'an-ı Kerim derslerine giren bazı öğreticilerin derslere çalışarak gelme, ezber yaptırma gibi Kur'an eğitimi için elzem olan hususlarda ellerinde yaptırım ve cezâ müeyyide olmadığını dolayısıyla ders için gerekli olan adımların atılamadığını beyan etmeleri gözlemlenen bir hakikattir.

Tarihte eğitimin diğer türlerinde olduğu gibi Kur'an eğitiminde de falaka dahil her tür cezâ müeyyideye baş vurulmuştur. Canlı tarih hüviyetindeki hatıra ve anlatılarda Kur'an eğitimi ve öğretimi esnasında eski hocalar tarafından uyarı, kulak çekme, fındık sopasıyla vurma, öğrencileri arkadaşlarının önüne çıkarıp birbirlerine tokat attırma gibi müeyyidelerin kullanıldığı görülmektedir. Bu eğitim esnasında bazen küçük hatalar için bile falakaya yatırılanlar, bu yüzden de eğitimden soğuyanlar olduğu gibi ceza alanların dersteki başarısızlıkları sebebiyle değil

⁵⁵ Ay, "Kur'an Öğretiminde Mükâfat ve Ceza".

⁵⁶ Bk. Çelebi, *İslam'da Eğitim Öğretim Tarihi*, 217-222.

⁵⁷ Bk. Yakup Yüksel, "İmam Hatip Liselerinde Kur'an Eğitimi Üzerine Bir Araştırma (Tekirdağ Örneği)" 2/1 (2016), 11.

yaptıkları disiplinsiz davranışlar, haylazlık ve yaramazlıklar sebebiyle cezalandırıldığı da anlatılmaktadır.⁵⁸

Kur'ân ve din eğitiminde ceza meselesi sadece hatıralarda anlatılanlarla kalmamış farklı araştırma sonuçlarına da yansımıştır. Buna göre tenkit ve uyarıdan dayığa, öğüt verme ve azarlama hakaret ve uzaklaştırma cezalarına kadar farklı cezaların uygulandığı, ancak verilen bu cezaların öğrencilere 2/3 oranında olumlu yansıdığı, olumlu sonuçlar veren cezaların ise tenkit ve ikaz etme ile sevgi ve ilgiyi azaltma cezaları olduğu ortaya konulmuştur.⁵⁹ Gözlemlerimize göre belki de Kur'ân eğitiminde en fazla kullanılan hakaret, azarlama ve aşağılama cezasının mezkûr araştırma verilerinde dayak cezasından bile olumsuz sonuçlar doğurduğunun ortaya çıkması, bu dersin öğrencilerinin iletişim becerilerini, sabır ve azimlerini çok iyi geliştirmeleri gerektiğini hatırlatmaktadır. Aynı çalışmada -her ne kadar araştırmanın yapıldığı zaman üzerinden oldukça uzun bir süre geçmiş olsa da- Kur'ân kurslarında ceza biçimi olarak %36,92 oranında tenkit ve uyarı cezasını %32,65 oranıyla dayak cezasının takip etmesi düşündürücüdür. Hatta %18 oranında öğrencinin, aldığı cezalar sebebiyle olumsuz etkilenerek bir daha Kur'ân kursuna gitmek istemediğini beyan etmesi⁶⁰, gitmek isteyenlere oranla az görünse de üzerinde dikkatle düşünmeyi gerektirmektedir. Kur'ân kurslarıyla ilgili yapılan diğer bir çalışmada bir Kur'ân kursu öğrencisinin hafızlık yapan öğrencileri önceki yıllarda dayakla cezalandırdığını, ancak dayanın uyandırdığı nefret yanında Kur'ân'ın unutulmasını da kolaylaştırdığını fark edip bu uygulamadan vazgeçtiğini aktarması⁶¹, meselenin başka bir boyutuna daha dikkat çekmekte, dolayısıyla bu eğitimde birçok açıdan küçük düşürücü cezalardan uzak durulması gerektiği anlaşılmaktadır.

Her ne suretle olursa olsun Kur'ân-ı Kerim gibi ulvi ve ilâhî bir kitabın öğretilmesi esnasında verilecek ceza, öğrencinin kulluk hayatını, dünya ve ahiret saadetini etkileyebileceği için aşırı bir titizlik ve hassasiyeti gerektirmektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kolaylaştırma ve müjdelemeyi tavsiye edip zorlaştırmamayı ve nefret ettirmemeyi⁶² bizden istediği hadis-i şerifi Kur'ân eğitim ve öğretiminde daima göz önünde bulundurulmalıdır. Nitekim Ortaöğretim Kur'ân-ı Kerim

⁵⁸ Örnekler için bk. İsmail Kara, *Kutuz Hoca'nın Hatıraları: Cumhuriyet Devrinde Bir Köy Hocası* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2000), 35,41; Mustafa Öcal, *Tanıkların Dilinden Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dinî Hayat* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008), 2/10-11,24,121-123; Ali Kemal Saran, *Omuzumda Hemençe Cumhuriyet Devrinde Bir Medrese Talebesinin Hatıraları* (Ankara: Kurtuba Yayınları, 2009), 121,134; Vehbi Vakkasoglu, *Bir Devrin ve Bir Şehrin Muhteşem Öğretmeni Sandal Hoca* (İstanbul: Nesil Yayınları, 2013), 202,213; Hasan Hüseyin Varol, *Yaşadıklarım ve Gördüklerim* (Konya: Hayra Hizmet Vakfı Yayınları, 2015), 210,230-231,349.

⁵⁹ M. Faruk Bayraktar, *Eğitim Kurumu Olarak Kur'ân Kursları Üzerine Bir Araştırma* (İstanbul: Yıldızlar Matbaası, 1992), 42-45; Ay, "Kur'ân Öğretiminde Mükâfat ve Ceza", 113-114,118.

⁶⁰ Bk. Ay, "Kur'ân Öğretiminde Mükâfat ve Ceza", 113, 117; Yapılan daha yeni araştırmalarda ceza verilme oranlarının azaldığı tespit edilmiştir. Bk. Hayati Tetik, "Ortaöğretim Kurumlarında Mükâfat ve Ceza Algısı (Ağrı Örneği)", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/3 (2013), 99-138.

⁶¹ Bayraktar, *Eğitim Kurumu Olarak Kur'ân Kursları Üzerine Bir Araştırma*, 44.

⁶² Buhârî, "İlim", 11.

derslerinin programında da özellikle öğretmeyi sevdirecek yapmaya, kabiliyetlerin farklılıkları sebebiyle zorlaştırıcı olmamaya aksine kolaylaştırıcı olmaya dikkat çekilmiş ve ölçme-değerlendirme uygulamalarının da bu ölçüler çerçevesinde yapılması istenmiştir.⁶³

Günümüzde, ilgili kurumlarda en azından fiziksel şiddet anlamında bir cezanın olmayacağı varsayılabilir psikolojik şiddet için aynı iyimserliği muhafaza etmek zor görülmektedir. Ancak bütün bunların yanında meselenin Kur'ân eğitim ve öğretimine has başka bir boyutu daha vardır. Eğitim süreçlerinde aldığı cezalara rağmen “biz ceza almasaydık doğru-düzgün öğrenemezdik, iyi ki hocalarımız bizi döverek de olsa öğretmişler”, ya da ceza ile de olsa Kur'ân'ı hakkıyla öğrenememenin acısıyla “keşke benim de eli sopalı bir hocam olsaydı da şimdi Kur'ân okumayı düzgünce öğrenmiş olsaydım” diyen birçok insanın bulunmasıdır. Nitekim bazı öğrencilerin hocasından çok dayak yediğini ifade etmesine rağmen “hocamın ellerine sağlık” diyerek her zaman kendisine dua ettiğini ifade etmeleri ve “hocanın vurduğu yerde gül biter” diyerek bu durumu izah etmeye çalışmaları⁶⁴, yapılan bu ceza faaliyetini hoş görmeleri kadar hocanın zorla da olsa kendilerine Kur'ân'ı öğretmesine karşı minnet duygularının da ifadesidir.

Bütün bunları eğitimde disiplinin olmadığı durumlarda eğitim ve öğretimin mümkün olmayacağı gerçeğini de göz önüne alarak değerlendirmek gerekmektedir. Sınıf ve okul ortamında bazen cezanın kaçınılmaz olacağını kabul etmekle birlikte, Kur'ân eğitim ve öğretiminin ceza konusunda çok daha hassasiyet gerektirdiği ifade edilmelidir. Özellikle gururları inciten, insan onuruna yakışmayan, eğitimden soğutan cezalardan uzak durulmalıdır. O halde bir disiplin ve yaptırımın olmadığı çoğu durumda öğrenmenin de gerçekleşmemesi sebebiyle özellikle çocukların neyin kendileri için iyi, neyin iyi olmadığı noktasında bilinçsiz olduğu bir çağda, Kur'ân'dan soğutmadan ama tatlı-sert bir üslûpla eğitimin verilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Nitekim öğrencilerin gözünde çoğu zaman ders ile öğretmenin bir tutulduğu ve öğretmeni sevmeyen derse çalışma şevkinin düştüğü⁶⁵ de dikkate alındığında güzel bir tavır ve üslûpta itina göstermenin bu eğitim için bir zorunluluk olduğu anlaşılmaktadır. Hatta imam hatip ortaokulları üzerine yapılan bir araştırmada en sevilen dersler arasında Kur'ân-ı Kerim dersleriyle birlikte diğer bütün dinle ilgili derslerin yer almamasının⁶⁶ izahını yapabilmek pek mümkün

⁶³ Bk. *Ortaöğretim Kur'ân-ı Kerim Dersi (9-12. Sınıflar) Öğretim Programı* (Millî Eğitim Bakanlığı, 2017).

⁶⁴ Bk. Vakıasoğlu, *Bir Devrin ve Bir Şehrin Muhteşem Öğretmeni Sandal Hoca*, 161,229-230; Ahmet Lütfi Kazancı, hocasının genelde müsamahakâr davrandığını küçük kusurları çoğunlukla görmezden geldiğini ama hatalar suyun kaynama derecesine varınca talebeyi bir güzel dövdüğünü buna rağmen yaramazlığını bilen talebenin dayağı haksız yere yediğini iddia edemeyeceği gibi iyiden iyiye o cezayı hak ettiğini bildiğini anlatmaktadır. Bk. Öcal, *Tanıkların Dilinden Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dini Hayat*, 2/24; Ayrıca bk. Öcal, *Tanıkların Dilinden Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dini Hayat*, 2/120-121.

⁶⁵ Ömer Çam vd., *İmtihan Pedagojisi ve Ölçme ve Değerlendirme Teknikleri* (İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2009), 34-35.

⁶⁶ İbrahim Aşlamacı, *Paydaşlarına Göre İmam Hatip Ortaokullarında Din Eğitimi* (İstanbul: DEM Yayınları, 2017), 160-163.

değilse de öğrencilerin üslup ve tavırlarının en önemli etkenlerden biri olacağını söylemek mümkündür.

Cezanın öğrencilerin güdülenme ve başarısına mâni olması ve okul başarısızlığının en büyük sebeplerinden biri olarak görülmesi, ceza konusundaki hassasiyetin en üst seviyede olmasını gerektirmektedir. Üstelik ceza kavramının anlam alanı içinde dayak gibi fiziksel cezalar kadar psikolojik baskılar da yer almaktadır. Ancak toplumda fiziksel cezaya karşı oluşan hassasiyet, sözel baskıya karşı çok fazla hissedilmemektedir. Halbuki sözel baskılar muhatap üzerinde bazen dayak gibi fiziksel baskılardan daha kötü etkiler bırakabilmekte örneğin sürekli alay edilen, küçümsenen bir çocuk bazen dayak yiyen çocuktan daha fazla zarar görebilmektedir. Aynı şekilde kitap okumak, kütüphaneye gitmek gibi olumlu etkinliklerin bazen ceza olarak verilmesi neticesinde yanlış şartlanmalara kapı aralanması da söz konusu olmaktadır.⁶⁷ O halde hocanın talebeyle sürekli iletişim içinde olduğu Kur'ân eğitiminde de fiziksel ceza kadar tahfif, alay gibi psikolojik cezalardan kaçınılması ayrıca Kur'ân'la ilgili ödev ve sorumlulukların bir şarta bağlanmaması ya da ceza olarak verilmemesi noktasında da gerekli hassasiyet gösterilmelidir.⁶⁸

Bütün bunlar için de öğreticinin öğrencisini çok iyi tanınması⁶⁹ önem arz etmekte olup talebenin mükâfat-ceza veya diğer motivasyon araçlarından hangisinin kullanımıyla daha fazla eğitime odaklanarak derste başarılı olacağı gibi hususların tespiti, öğreticinin öğrencisini iyi takip etmesini ve tanınmasını gerektirmektedir. Nitekim bazı öğrenciler düşük not almaktan çok korkarken başka bir öğrenci geçtikten sonra notun önemi olmadığını düşünebilmektedir. Ancak öğrencilerin yaptığı bir davranışın birçok nedenleri olabileceği gibi ders başarısızlıklarının altında yatan farklı etkenlerin de olabileceği hatırdan çıkarılmamalıdır.⁷⁰ O sebeple dersini ya da ödevini yapmayan, yapamayan bir öğrencinin bunu yapmamasının altındaki sebepler araştırılıp ortaya çıkarılmadan hemen cezalandırılma yoluna gidilmesinin bazı durumlarda büyük haksızlıklara neden olması muhtemeldir. Özellikle Kur'ân eğitim ve öğretiminde dil yatkınlığının az olması, aksan problemlerinin baskın olması gibi talebeyi başarısızlığa sürükleyen sebepler mutlaka dikkate alınmalıdır.

Öğrencilerin mükâfat yoluyla teşvik edilip ceza yoluyla terbiye edilmelerinin en kısa ifadesi olan sözlü motive ve terbiye araçları eğitimciler tarafından en fazla kullanılan vasıtalarındandır. Günümüz teknolojik şartlarından istifadeyle özellikle orta öğretimde, öğreticinin sınıf başarı levhaları, derse ait takdir belgeleri oluşturma gibi pek çok uygulamayı yapabilmesi mümkünse de uzun ders süreçlerinde sözlü

⁶⁷ Selçuk, *Gelişim ve Öğrenme*, 144,170.

⁶⁸ Örneğin yapılan bir araştırmada bir Kur'ân Kursu Öğreticisi çok konuşan öğrenciye 50 fatiha okuma cezası verdiğini ifade etmektedir. Mehmet Korkmaz, *Kur'ân Kursu Öğreticilerinin Eğitim-Öğretim Yeterlilikleri* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 286.

⁶⁹ Örnek için bk. Öcal, *Tanıkların Dilinden Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dini Hayat*, 3/64-65.

⁷⁰ Örnek için bk. Bayraktar, *Eğitim Kurumu Olarak Kur'ân Kursları Üzerine Bir Araştırma*, 115.

teşvik ve takdir ödüllерinin ayrı bir yerinin olacağı aşıkardır. Kur'ân eğitim ve öğretiminde mükâfat ve cezanın araştırıldığı verilere göre ödöl türlerinden övölüp tebrik ve takdir edilme türünün önemli oranda etkili olduğu hatta “aynı kurumda tekrar eğitim görmek isterim” diyen talebelerin övölüp, takdir edilerek ödüllendirilen talebeler arasından çıktığı anlaşılmaktadır.⁷¹ Bu da Kur'ân eğitim ve öğretimi açısından en uygun ödöl şeklinin somut ödüllerin kullanımından ziyade sözlü takdir ve teşvik edici ifadeler olduğu kanaatini pekiştirmektedir. Dolayısıyla Kur'ân'ı öğretme vazifesi ve sorumluluğu alan öğreticilerin, prensip olarak mükâfatın cezadan daima daha etkili olduğunu⁷² bilerek hareket etmeleri ve ödöl bakımından ders uygulama süreçleri boyunca çok güzel onay sözcükleri kullanarak öğrenciler için bu süreci daha anlamlı, güzel ve cazip hale getirmeleri mümkündür.

Hoca ve talebenin daima karşılıklı yoğun okuma-dinleme uygulamaları arasında sözlü takdir ve teşviklerin büyük bir ehemmiyeti haiz olacağı ortadadır. Üstelik Kur'ân-ı Kerim derslerinde öğrencinin okuyuş hatalarının anında tashih edilmesinin gerekliliği bazı zamanlarda istenmeyen durumlara, kırılıp gücenmelere sebep olabilmektedir. Dolayısıyla dersin her anında teşvik edici bir üslubun geliştirilmesi, şevk ve azimleri kırııcı üsluptan uzak durulması, eğitimde kolaydan zora doğru yol alınmasının gereği olarak hata ve yanlışların düzeltilmesi noktasında da tedricî metodun esas alınması önem arz etmektedir.⁷³ Öğretici-öğrenci muhataplığının ders boyunca canlı olduğu Kur'ân derslerinde takdir ve teşvik edici sözlerin pek kullanılmaması bazen öğrenci tarafından gösterdiği çaba ve performansın görmezden gelinmesi olarak da yorumlanabilmektedir. Üstelik öğretici-öğrenci iletişiminin sağlıklı olmadığı durumlarda bazen hata düzeltmeleri ne kadar iyi niyetle yapılırsa yapılsın öğrenci tarafından yıkıcı bir eleştiri olarak algılanıp motivasyon düşmesine sebep olabilir. O nedenle çok iyi bir iletişim ortamının olması yanında hatanın düzeltilme yeri zamanı ve üslûbu noktasında da bir maharet gereklidir. Hatta bu konudaki önemli hususlardan biri de ilk derslerden itibaren hataların anında düzeltme zorunluluğu gibi Kur'ân dersinin kendine özgü taraflarının öğrencilere anlatılmasıdır. Dolayısıyla öğreticinin öğrencilerin gelişimini sürekli takip etmesi⁷⁴ ve gelişme oldukça bunu söz ve uygulamalarına olumlu olarak yansıtması öğrencinin azim ve gayretini artıracaktır.

En kolay, en çabuk ve en etkili iletişim metodu, öğrencilerle özel olarak ilgilenmektir. Bu özel anlar iletişim için çok önemli fırsatlardır. Öğreticinin özellikle başarılı olamayan öğrencilerle birebir iletişime geçmesi ve onlarla ilgilenmesi, o öğrencilere verebileceği en değerli hediyedir.⁷⁵ Bu, öğrencilere gösterilecek özel

⁷¹ Ay, “Kur'ân Öğretiminde Mükâfat ve Ceza”.

⁷² Bayraktar, *Eğitim Kurumu Olarak Kur'ân Kursları Üzerine Bir Araştırma*, 45.

⁷³ Mustafa Kılıç, “İmam-Hatip Ortaokul ve Liselerinde Kur'ân Eğitimi Üzerine Bir Araştırma”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47/47 (2014), 81-82.

⁷⁴ Kur'ân-ı Kerim derslerinde rehberlik ve takip ihtiyacı için bk. Halil İbrahim Önder, *Cumhuriyet Dönemi Örgün Eğitim Kurumlarında Kur'ân-ı Kerim Eğitim ve Öğretimi* (Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 196-199.

⁷⁵ Marwin Marshall, *Ödöl Yok Ceza Yok Bu Nasıl Disiplin*, 153-155,193.

ilginin ders süreçleri bakımından bir kazanıma dönüştürülebilmesi, Kur'ân eğitim ve öğretiminin bireysel karakteri sebebiyle her zaman mümkündür. Belki de bu ilginin en önemli anları ders esnasındaki hata düzeltme anlarıdır. Bu manada takdir ifade eden sözlerin zamanı da çok kıymetlidir. Zira başarısız bir uygulamanın ardından yapılan yüreklendirici bir konuşma, başarı sonrasında yapılan kitaplar dolusu övgüden daha değerli olabilir.⁷⁶ Aynı şekilde öğreticinin hata düzeltme esnasındaki üslûbu da teşvik edici veya şevk kırıcı olabilir. İletişimin temel hususlarından biri olarak ses tonu da o üslûbun içinde önemli bir yer tutar. Zira yüksek bir tonla ve kızgın bir yüz ifadesiyle iyi bir şey bile söyleseniz verdiğiniz mesajın boşa gitmesi kuvvetle muhtemeldir.

Mükâfat, cezaî müeyyide ya da başka yollarla sınıf ortamında bir disiplinin sağlanması ne kadar elzemse bu disiplini gerçekleştirme esnasında çok sert bir tutum sergileme ile aşırı serbestliğin getirdiği zayıf bir tutum⁷⁷ arasında denge ortaya koymak da o kadar elzemdir. Zira özellikle Kur'ân eğitim ve öğretim süreçlerinin başat aktörü konumunda olan öğreticinin tutumları bu noktada çok önem arz etmektedir. Nitekim bir araştırmada bizzat Kur'ân kursu öğreticilerinin %84,4'ü yanlış öğretici tutumlarının hafızlık yapma isteğini azalttığını ifade etmişlerdir.⁷⁸ Ayrıca yapılan araştırmalarda aşırı otoriter tutumların öğrencilerdeki ders memnuniyetini olumsuz anlamda etkilediği ve bu hususun Kur'ân dersleri için de söz konusu olduğu görülmektedir.⁷⁹ Nihayetinde psikolojik veya fiziki her tür cezanın Kur'ân eğitiminde kullanımının Kur'ân'a ve dine bakışı olumlu veya olumsuz etkileyebilme potansiyeli mevcuttur. Dolayısıyla sevgi ve şefkat odaklı bir eğitimin büyük bir dikkat ve hassasiyetle verilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Okunan kitabın ilâhi kitap olması ve yapılan yanlışlar neticesinde muhatapları o kitaptan ömür boyu uzaklaştırma endişesi gibi sebeplerle bu eğitimde ceza-mükâfat dengesi ve disiplin uygulamalarının oldukça hassasiyet gerektirdiği aşıkardır. Ancak müeyyide koyma noktasındaki bu hassasiyet, talebenin tamamen keyfî, disiplinsiz bir ortamda kendi haline bırakılmasına ve sonuçta Kur'ân-ı Kerim'i öğrenmekten mahrum kalmasına sebep olmamalıdır. Zira Kur'ân-ı Kerim lafzıyla ve manasıyla bir Müslümanın öğrenip okuması ve uygulaması gereken bir kitaptır. O halde belli bir disiplin çerçevesinde uygun üslup ve metotlarla, gerektiğinde mükâfat ve cezaya da başvurarak Kur'ân-ı Kerim eğitim ve öğretimi sürdürülmeli ama süreç esnasında bu ulvî faaliyetin ulviyetine gölge düşürecek davranışlardan olabildiğince uzak durulmalıdır.

⁷⁶ Marwin Marshall, *Ödül Yok Ceza Yok Bu Nasıl Disiplin*, 191.

⁷⁷ Bayraktar, *Eğitim Kurumu Olarak Kur'ân Kursları Üzerine Bir Araştırma*, 32-34.

⁷⁸ Bk. Ahmet Fatih Çaylı, *Kur'ân Kursu Öğreticilerine Göre Hafızlık Eğitimi ve Problemleri (Göller Bölgesi Örneği)* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 73-74.

⁷⁹ Bk. Mehmet Bahçekapılı, *Yeni Eğitim Sisteminde Seçmeli Din Dersleri İmkânlar, Fırsatlar, Aktörler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri* (İstanbul: İlke Derneği, 2013), 80-81.

Mükâfatın da cezanın da doğru kullanıldığında faydalı neticeler getireceğini belirtmekle birlikte her ikisinin de ters etki yapabilme potansiyeli sebebiyle eğitimde kullanımları özellikle de cezanın kullanımı azami dikkati gerektirmektedir. Cezanın verilmesinin gerekli olduğu durumlarda da hak mahrumiyeti şeklinde olanına müracaat edilmesi önerilmektedir. Ödülün de yanlış verilmesi neticesinde bazen ceza kadar olumsuz etkilere neden olabileceği belirtilirken maddi ödüllerin değil manevi ödüllerin daha çok tercih edilmesi maddi ödüller tercih edilecekse pahalı olmayan, küçük şeylerin seçilmesi de tavsiye edilmektedir.⁸⁰

Mükâfat ve onurlandırma faaliyetlerinin sadece öğreticiden öğrenciye şekliyle sınırlı olmayıp ilgili kurumların başarılı öğreticileri ödüllendirmesi şeklinde olanı da çok ehemmiyet arz etmektedir. Hatta bu onurlandırma faaliyeti sadece görevde olanları değil gerek yıllardır bu vazifeyi yerine getirip emekli olanları gerekse kendi imkanlarıyla ömrünü bu eğitime vakfetmiş, gecesini gündüzüne katmış, yüzlerce hafız yetiştirmiş nice değerli hocaları da kapsamalıdır. Üstelik böyle öğreticilerin sadece başarı belgesi değil farklı tavsif ya da şilt töreni, anma gecesi gibi muhtelif vesilelerle ödüllendirilebilmeleri hem vefa borcunu ödemek hem de bu görevi yapacak olanları teşvik etmek adına önemlidir.

Sonuç

Eğitim sistemi içinde okulların temel görevlerinden biri mesleki olarak öğrencileri hayata hazırlamak ve bunun için gerekli alt yapı ve motivasyonu verebilmektir. Bu ideal için de eğitim öğretim süreç yönetiminin çok iyi bir şekilde planlanıp sürdürülmesi gerekmektedir. Özellikle her okul için temel kriterlerden biri olan akademik başarının yakalanması ve sürdürülebilmesi adına bazı motivasyon araçlarından istifade edilmesi de bir zorunluluktur.

Bu motivasyon araçlarından olan mükâfat ve ceza tartışmalı yönleri olmakla birlikte farklı türleriyle az veya çok eğitimde daima kullanılmaktadır. Eski eğitim anlayışında fazlasıyla kullanılan fiziksel şiddeti içeren cezaların günümüzde etkinliğini büyük ölçüde yitirdiği söylenebilir. Günümüz eğitim ve öğretim faaliyetlerinde öğrencilerin mükâfatla teşvik, ceza ile terbiye edilmelerinin en özlü ifadesi olan sözlü motive araçları ise yoğun olarak kullanılmaya devam etmektedir.

Mükâfat ve ceza sadece eğitim süreçlerinde değil hayatın birçok alanında kullanılmaktadır. Suçluların cezalandırılması ve başarılı insanların da takdir edilmesi farklı vesilelerle hep söz konusudur. Hatta Kur'ân-ı Kerim'de de cennet mükâfat, cehennem ise bir ceza olarak sunulmaktadır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.)

⁸⁰ Bk. H. Mustafa Kiriş, "Camileri Seven Çocuklar Yetiştirme İlkesi Bağlamında Dikkat Edilmesi Gereken Bir Konu: Ödül ve Ceza", *Gök Medrese İlahiyat Araştırmaları-I*, ed. Dursun Ali Aykıt - Ali Yılmaz (İstanbul: Asitan Kitap, 2019).

hadis-i şeriflerinde de özellikle Kur'ân-ı Kerim eğitim ve öğretimine dair farklı müjdelere verilmiştir.

Kur'ân eğitim ve öğretiminde başarıyı harekete geçirip devam ettiren bir unsur olarak mükâfat ve cezanın özellikle de takdir ve teşvik edici sözlerin gücünden istifade edilmelidir. Hatta Kur'ân eğitim ve öğretimi için tatbik edilebilecek mükâfat vesilelerinin önemli oranını maddi karşılık ya da somut mükâfatlardan ziyade ders içi onurlandırma ve sözlü teşviklerin doldurması gerektiği ifade edilebilir. Zira bir sınıf ortamındaki teorik ve uygulama esaslı Kur'ân-ı Kerim dersleri, karşılıklı okuma-dinleme etkinlikleri sebebiyle öğrenci ve öğreticinin birbiriyle sürekli muhatap olmasını ve bu iletişimin ders boyu hatta ezber dinleme vesilesiyle ders harici zamanlarda dahi sürmesini gerektirmektedir. Bu da öğreticinin iletişim beceri ve tutumlarını diğer derslerde olmadığı kadar ön plana çıkarmaktadır. Dolayısıyla eğitim süreci içinde öğrenci tarafından gösterilen en küçük çabaların bile göz ardı edilmemesi ve öğrencilerin takdir edilme ihtiyaçlarının dikkate alınarak karşılanması ders motivasyonunu artırıp Kur'ân eğitim ve öğretiminde daha başarılı netice ve kazanımlar elde etmek adına önem arz etmektedir.

Allah kelamı olan Kur'ân-ı Kerim'in öğretilmesi esnasında verilecek bir ceza, muhatapın daha sonraki hayatını hatta ahiret hayatını da etkileyebilme hüviyetine sahiptir. Diğer derslerle birlikte Kur'ân-ı Kerim derslerinde de günümüz itibarıyla fiziksel şiddet anlamında bir cezanın olması pek mümkün değildir. Ancak psikolojik şiddet için aynı şeyleri söyleyebilmek zordur. Sınıf ve okul ortamında bazen cezanın kaçınılmaz olacağını kabul etmekle birlikte, Kur'ân eğitim ve öğretiminin ceza konusunda çok daha hassasiyet gerektirdiği aşîkârdır. Özellikle insan onurunu zedeleyici ve gururları inciterek eğitimden hatta kutsal kitaptan soğutan cezalardan uzak durmak gerektiği izahtan varestedir. Ancak bir disiplin ve müeyyidenin olmadığı durumlarda öğrenme faaliyetinin gerçekleşmemesi sebebiyle özellikle çocukların bilinçsiz olduğu ve kendileri için elzem olan eğitimi tam anlamıyla bilemeyecekleri bir çağda onları Kur'ân'dan soğutmadan, tatlı-sert bir üslûbla eğitimin verilmesi gerekmektedir. Literatürde cezanın olumsuz etkileri yanında mükâfat ile ilgili zararlı etkilere de vurgu yapılması sadece ceza kullanımında değil mükâfat kullanımında da özen göstermek gerektiğini hatırlatmaktadır.

Kur'ân kurslarında okuyan ve hafızlık yapan bazı öğrencilerde Kur'ân tilavet ve hıfzına karşı isteksizlik ve soğukluk oluşmasının belki de en önemli nedenlerinden biri eğitim öğretim sürecinde yaşanan olumsuzluklardır. Bir kimsenin ömür boyu insan-Allah ilişkisini olumsuz düzeyde etkileyebilecek uygulamaların ne derece mesuliyeti mucip olduğu ortadadır. Gerek mükâfat gerekse ceza her ikisi de eğitim sürecinin bir parçası olarak kullanılabilirse de asıl olan her Müslümanın herhangi bir dış uyarana ihtiyaç duymaksızın Kur'ân-ı Kerim'i usûlünce okuma alışkanlığı kazanmasıdır. Dolayısıyla Kur'ân derslerine giren öğretmenler bu derslerin neticesinde öğrencilere böyle bir alışkanlık kazandırma ve zihinlerinde dersle ilgili her ne suretle olursa olsun olumsuzluklar değil manevi bir tat bırakma idealinde olmalıdır.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *Müsned el-İmâm Ahmed b. Hanbel*. thk. Şuayb el-Arnaût. 6 Cilt. Kâhire: Müessesetü Kurtuba, 1955.
- Akyüz, Yahya. "İlköğretimin Yenileşme Tarihinde Bir Adım: Nisan 1847 Talimatı". *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 5/5 (1994), 1-47.
- Akyüz, Yahya. *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Pagem Akademi, 2018.
- Aşlamacı, İbrahim. *Paydaşlarına Göre İmam Hatip Ortaokullarında Din Eğitimi*. İstanbul: DEM Yayınları, 2017.
- Ay, Mehmet Emin. "Kur'ân Öğretiminde Mükâfat ve Ceza". *Kur'ân Kurslarında Eğitim Öğretim ve Verimlilik*. 107-121. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2000.
- Ay, Mehmet Emin. "Kur'ân-ı Kerim'de Disiplin, Mükâfat ve Ceza Kavramları". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/4 (1992), 249-257.
- Bahçekapılı, Mehmet. *Yeni Eğitim Sisteminde Seçmeli Din Dersleri İmkânlar, Fırsatlar, Aktörler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri*. İstanbul: İlke Derneği, 2013.
- Bayraktar, M. Faruk. *Eğitim Kurumu Olarak Kur'ân Kursları Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: Yıldızlar Matbaası, 1992.
- Bolat, Özgür. *Beni Ödülle Cezalandırma*. İstanbul: Doğan Kitap, 2016.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-Sahîh*. thk. Muhammed Fuad Abdülbaki - Muhibbüddin el-Hatip. Kahire: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1980.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed b. Ali. *Kitâbü't-tarîfât*. thk. İbrahim el-İbyârî. Kahire: Dâru'r-Rayyân li't-Türâs, ts.
- Çam, Ömer vd. *İmtihan Pedagojisi ve Ölçme ve Değerlendirme Teknikleri*. İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2009.
- Çanakçı, Ahmet Ali. "Din Eğitiminde Motivasyon-Verimlilik Sorunu ve Çözüm Önerileri; Kur'ân Kursları Örneği". *Din Eğitiminde Motivasyon ve Verimlilik Sempozyumu*. ed. Mehmet Bahçekapılı. 31-97. Balıkesir: Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2017.
- Çaylı, Ahmet Fatih. *Kur'ân Kursu Öğreticilerine Göre Hafızlık Eğitimi ve Problemleri (Göller Bölgesi Örneği)*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Çelebi, Ahmed. *İslam'da Eğitim Öğretim Tarihi*. çev. Ali Yardım. İstanbul: Damla Yayınevi, 2013.

- Doğan, Aras. *Dışsal Ödül Beklentisinin Öz Kararlılık Kuramı Çerçevesinde Motivasyona Etkisi: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *Sünen-i Ebî Dâvûd*. thk. Şuayb el-Arnaût - Muhammed Kâmil Karabellî. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- Hümbetova, İrade. "Dinî Tutum ve Davranışların Oluşumunda Mükâfat ve Cezanın Etkisi". *II. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı IV*. 1077-1094. İstanbul: İlem İlmi Etüdler Derneği, 2013.
- İbn Haldun, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen el-Hadramî el-Mağribî et-Tûnisî. *Mukaddime*. thk. Abdullah Muhammed ed-Derviş. 2 Cilt. Dimeşk: Dâru Ya'reb, 2004.
- İbn Mâce, Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî. *Sünen-i İbn-i Mâce*. 2 Cilt. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1953.
- İbn Sahnûn, Muhammed. *Kitâbü âdâbü'l-muallimîn*. ed. Muhammed el-Arûsî el-Matvî. Tunus: Dâru'l-Kütübi's-Şarkîyye, 1972.
- Kâbisî, Ebû'l-Hasen Ali. *er-Ris'aletü'l-müfessıla li ahvâli'l-müteallimîn ve ahkâmî'l-muallimîn ve'l-müteallimîn*. thk. Ahmed Halid. Tunus: eş-Şeriketü 't-Tunisiyye li't-Tevzi, 1986.
- Kara, İsmail. *Kutuz Hoca'nın Hatıraları: Cumhuriyet Devrinde Bir Köy Hocası*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2000.
- Karadaş, Cemal. *Ana-babaların Kullandıkları Ödül-Ceza Yöntemlerinin Çocukların Akademik Başarısı Üzerindeki Etkisi: Akademik Erteleme ve Ders Çalışma Sürecinin Aracılık Rolü*. Malatya: İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2020.
- Kılıç, Mustafa. "İmam-Hatip Ortaokul ve Liselerinde Kur'ân Eğitimi Üzerine Bir Araştırma". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47/47 (2014), 69-106.
- Kiriş, H. Mustafa. "Camileri Seven Çocuklar Yetiştirme İlkesi Bağlamında Dikkat Edilmesi Gereken Bir Konu: Ödül ve Ceza". *Gök Medrese İlahiyat Araştırmaları-I*. ed. Dursun Ali Aykıt - Ali Yılmaz. İstanbul: Asitan Kitap, 2019.
- Korkmaz, Mehmet. *Kur'ân Kursu Öğreticilerinin Eğitim-Öğretim Yeterlilikleri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.
- Marwin Marshall. *Ödül Yok Ceza Yok Bu Nasıl Disiplin*. çev. Emel Aksay. İstanbul: Sistem Yayıncılık, 2009.
- Mevlânâ, Celaleddin Rûmî. *Fihi Mâ Fîh*. çev. Cemal Aydın. İstanbul: Sûfi Kitap, 2015.
- Montaigne. *Denemeler*. çev. Sabahattin Eyüboğlu. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1999.

- Müslim, Ebü'l-Hüseyin b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî. *el-Câmiu's-Sahîh*. thk. Muhammed Fuad Abdülbaki. Kahire: Dâru İhyâ'î'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1991.
- Öcal, Mustafa. *Tanıkların Dilinden Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dînî Hayat*. 3 Cilt. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008.
- Önder, Halil İbrahim. *Cumhuriyet Dönemi Örgün Eğitim Kurumlarında Kur'ân-ı Kerim Eğitim ve Öğretimi*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Öymen, Hıfzırrahman R. - Dağ, Mehmet. *İslam Eğitim Tarihi*. Ankara: Millî Eğitim Basımevi, 1974.
- Sakaoglu, Necdet. *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.
- Saran, Ali Kemal. *Omuzumda Hemençe Cumhuriyet Devrinde Bir Medrese Talebesinin Hatıraları*. Ankara: Kurtuba Yayınları, 2009.
- Sarı, Mehmet Ali. *Kur'ân-ı Kerim'i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları*. İstanbul: İFAV, 2013.
- Sayar, Kemal. *Yavaşla*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2015.
- Selçuk, Ziya. *Gelişim ve Öğrenme*. Ankara: Nobel Yayınları, 2001.
- Selim Sâbit Efendi. *Rehnümây-ı Muallimîn*. İstanbul: Dârü't-Tibâati'l-Âmire, ts.
- Süheylî, Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed el-Has'amî el-Mâlekî. *er-Ravzü'l-ünüf fî şerhi's-sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*. thk. Mecdî b. Mansur b. Seyyid eş-Şûri. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Tetik, Hayati. "Ortaöğretim Kurumlarında Mükâfat ve Ceza Algısı (Ağrı Örneği)". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/3 (2013), 99-138.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. Sevre es-Sülemi. *es-Sünen*. thk. Beşşâr Avvâd Maruf. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslami, 1996.
- Topçu, Nurettin. *Psikoloji*. haz. Ezel Elverdi-İsmail Kara. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012.
- Uzuner, Aybala Tuğba. *Kız Kur'ân Kursları Olgusuna Sosyolojik Bir yaklaşım, Zeynel Abidin Kız Kur'ân Kursu örneği*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Vakkasoğlu, Vehbi. *Bir Devrin ve Bir Şehrin Muhteşem Öğretmeni Sandal Hoca*. İstanbul: Nesil Yayınları, 2013.
- Varol, Hasan Hüseyin. *Yaşadıklarım ve Gördüklerim*. Konya: Hayra Hizmet Vakfı Yayınları, 2015.

- Woolfolk, Anita. *Eğitim Psikolojisi*. çev. Duygu Özen. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2015.
- Yahya İbn Adî. *Tehzibü'l-ahlâk*. ed. İlhan Kutluer. çev. Harun Kuşlu. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Yüksel, Yakup. "İmam Hatip Liselerinde Kur'ân Eğitimi Üzerine Bir Araştırma (Tekirdağ Örneği)" 2/1 (2016), 9-29.
- "Dâru'l- Muallimât ile İhtiyat Kismına Mahsus Talimat". *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umûmiye*. 322-323. Dâru'l- Hilâfetil'-Aliyye: Matbaa-i Âmire, 1318.
- "Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'ân Eğitim ve Öğretimine Yönelik Kurslar ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönergesi (2012)". Erişim 23 Haziran 2021. [https://hukukmusavirligi.diyaret.gov.tr/Detay/426/diyaret-i%C5%9Fleri-ba%C5%9Fkanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1-Kur'an-e%C4%9Fitim-ve-%C3%B6%C4%9Fretim-y%C3%B6nelik-kurslar-ile-%C3%B6%C4%9Frenci-yurt-ve-pansiyonlar%C4%B1-y%C3%B6nergesi-\(2012\)](https://hukukmusavirligi.diyaret.gov.tr/Detay/426/diyaret-i%C5%9Fleri-ba%C5%9Fkanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1-Kur'an-e%C4%9Fitim-ve-%C3%B6%C4%9Fretim-y%C3%B6nelik-kurslar-ile-%C3%B6%C4%9Frenci-yurt-ve-pansiyonlar%C4%B1-y%C3%B6nergesi-(2012))
- "Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Ödül ve Disiplin Yönetmeliği". *Resmî Gazete* 26408 (19 Ocak 2007).
- Ortaöğretim Kur'an-ı Kerim Dersi (9-12. Sınıflar) Öğretim Programı*. Millî Eğitim Bakanlığı, 2017. http://dogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_08/17175645_Secmeli_Kuran_iKerim_ORTAYYRETYM.pdf
- "Taşra Mektepleri Rüşdiyesinin İdâre-i Dâhiliyelerine Mahsus Tâlimat". *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umûmiye*. 195-208. Dâru'l- Hilâfetil'-Aliyye: Matbaa-i Âmire, 1318.
- "Yüksek Öğretim Kurumları Öğrenci Disiplin Yönetmeliği". *Resmî Gazete* 28388 (18 Ağustos 2012).